

Sprawozdania

Sprawozdanie z V Międzynarodowej Konferencji „Dialogowe Ja” Cambridge, 26-29 sierpnia 2008 roku

W dniach 26-29 sierpnia 2008 roku w Cambridge odbyła się V Międzynarodowa Konferencja poświęcona problematyce dialogowego Ja. Jakkolwiek zagadnienie to wyrasta z obszaru psychologii, coraz więcej przedstawicieli innych dyscyplin naukowych interesuje się tą tematyką. Stąd, obok licznie reprezentowanego grona psychologów (zarówno teoretyków, jak i praktyków), obecni byli także socjologowie, filozofowie, pedagodzy czy politolodzy. Zakres podejmowanych kwestii był bardzo szeroki – od propozycji modeli teoretycznych przez prezentację wyników prowadzonych badań wraz z ich zapleczem metodologicznym aż po dzielenie się doświadczeniem pracy terapeutycznej, także w obszarze klinicznym. Każdego dnia konferencji odbywały się wykłady plenarne, gromadzące licznych słuchaczy, niejednokrotnie kończące się ciekawą dyskusją wokół podejmowanych tematów. Wystąpienia większości uczestników wygłaszane były w odbywających się równolegle sesjach referatowych, w których także nie brakowało miejsca na interesującą wymianę myśli. Chętni mogli wziąć udział w warsztatach poświęconych zaznajomieniu się z możliwościami zastosowania technik dialogowych w prowadzeniu badań naukowych oraz w kontakcie z klientem/pacjentem w gabinecie psychologicznym.

Podczas czterech dni konferencji odbyło się pięć wykładów plenarnych. Pierwszy z nich wygłosiła Catarina Kinnvall (Lund University, Szwecja). Podjęła w nim socjologiczne aspekty zjawisk dialogowych, przywołując między innymi kwestie nasilającej się wciąż migracji społeczeństw i rozszerzającej się wielokulturowości. Kinnvall zwróciła uwagę na związki między procesami globalizacyjnymi a indywidualnością jednostki, akcentując dialogowość Ja jako naturalną konsekwencję aktualnych przekształceń społecznych. Polemice została poddana kwestia konstruowanego i/lub dekonstruowanego poczucia bezpieczeństwa jednostki w świecie nacechowanym szeroko rozumianym pluralizmem i zmiennością.

Interesującym poszerzeniem głównego nurtu tematycznego konferencji był wykład Daniela Cervone'a (University of Illinois, USA), reprezentującego społeczno-poznawczy nurt badań nad złożonością Ja. Zaprezentowaną przez niego koncepcję poznawczo-afektywnego systemu osobowości (KAPA – Knowledge-and-Appraisal Personality Architecture) można potraktować jako punkt odniesienia dla bardziej fenomenologicznie zorientowanej teorii dialogowego Ja. Z kolei uwzględnienie procesów dialogowych w poznawczej analizie struktury i funkcji Ja może pomóc w zrozumieniu procesów kształtowania samooceny, które mogą być dokonywane między innymi na bazie odniesienia się do różnych aspektów samowiedzy w toku wewnętrznego dialogu.

Współtwórca i główny propagator teorii dialogowego Ja – Hubert Hermans (Radboud University, Holandia) już tradycyjnie dokonał prezentacji aktualnego stanu wiedzy w tym obszarze oraz najbardziej obiecujących perspektyw badawczych. Wskazał na rozwój konceptualny teorii, która dotyka wciąż nowych zagadnień, a badania na tym bazujące ukazują jej duży potencjał eksplanacyjny. Za jeden z bardziej obiecujących kierunków eksploracji uznał zjawisko pozycjonowania. W świetle teorii dialogowej przyjmowanie oraz współkonstruowanie nowej pozycji Ja (alternatywnej perspektywy)

– czy to w sensie intraindywidualnym, czy też w sytuacji komunikowania się w konflikcie interpersonalnym – tworzy płaszczyznę porozumienia (wewnętrznego bądź między stronami konfliktu) i prowadzi do powstania nowej jakości. W wypowiedziach Hermansa wyraźnie obecny był wątek kulturowy, który zdaje się odgrywać w jego poglądach coraz znaczącą rolę. Globalizacja i przeciwstawiające się jej procesy lokalizacyjne (wspólnie określane niekiedy mianem glokalizacji) przyczyniają się do tego, że dialogowość Ja dotyczy doświadczenia coraz większej liczby mieszkańców różnych zakątków świata. Obserwacja kierunków rozwoju kultur pozwala sądzić, że dialogowa koncepcja umysłu jest i długo jeszcze pozostanie aktualna.

Kolejnym interdyscyplinarnym wątkiem konferencji był wykład Eero Tarasti (University of Helsinki, Finlandia). Społeczny proces komunikacji i dialogu osadził on w perspektywie filozofii i językoznawstwa. Odwołał się do transcendentnego wymiaru dialogu jako spotkania z Innym, w którym wylaniają się znaczenia. Inspirującym elementem wykładu było przedstawienie dialogowości jako zasady towarzyszącej zarówno tworzeniu, jak i odbiorowi muzyki. Michael Billig (Loughborough University, Wielka Brytania) w swoim wykładzie naszkicował natomiast historyczne tło rozwoju idei dialogowego umysłu, zwracając szczególną uwagę na obecność tych myśli w brytyjskiej filozofii przełomu XVII i XVIII wieku. Odwołując się do filozoficzno-politycznych idei dialogowych, Billig podkreślił ich znaczenie w formowaniu teoretycznych podstaw fenomenu dialogowości, wysuniętych między innymi przez jednego z pionierów nurtu – Michaiła Bachtina.

Szczególną okazją do wymiany myśli, konfrontacji i wspólnego poszukiwania odpowiedzi na postawione pytania były panele dyskusyjne i wykłady interaktywne. Podczas jednego z nich Giancarlo Dimaggio (Third Centre of Cognitive Psychotherapy, Włochy) wraz z Katarzyną Stemplewską-Żakowicz (Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Warszawie) dociekali natury metapoznania, rozpatrując zjawisko z perspektywy teorii dialogowej. Pierwszy z prelegentów analizował relacje między złożonością Ja a przystosowaniem. Bazując przede wszystkim na doświadczeniu psychoterapeutycznym, wskazał umiejętność przyjęcia metaperspektywy jako potencjał sprzyjający konstruktywnemu korzystaniu z wieloaspektowości własnego Ja. Za konkluzję wystąpienia można uznać stwierdzenie, że zależność między złożonością systemu Ja a dobrostanem psychicznym nie jest prostoliniowa, a istotną rolę w wyjaśnianiu tej zależności odgrywa zdolność do osobistej refleksji, rozumianej jako przyjęcie metaperspektywy, oraz obecność dialogu między głosami w Ja. W tym świetle wagi nabiera pytanie o związki między tymi dwoma czynnikami. W drugiej części wykładu K. Stemplewska-Żakowicz przedstawiła teoretyczny wywód na temat źródeł i przejawów funkcji metapoznawczej umysłu. Dokonała reinterpretacji dotychczasowych pytań w tym obszarze z perspektywy teorii dialogowej. Potwierdzeniem hipotezy o dialogowej naturze metapoznania są wyniki badań empirycznych, jakie zaprezentowała, które wskazują, że może być ono rezultatem aktywności różnych głosów naszego umysłu, nie zaś osobną funkcją psychiki jako całości ani też właściwością pojedynczej (meta-)pozycji Ja. Badania te sugerują też, że wewnętrzna konwersacja między głosami przyjacielskimi czy rówieśniczymi ma tutaj większe znaczenie niż dialogi uwzględniające pozycję autorytetu oraz że metapoznanie jest raczej wynikiem rozwoju jednostki niż pochodną rzeczywistych dialogów.

Ważne znaczenie teoretyczne miała również dyskusja „Jaka dialogowość?” (“What Dialogicality?”), prowadzona przez Marie-Cécile Bertau (University of Munich, Niemcy) i Miguela Gonçalvesa (University of Minho, Portugalia). Większość jej uczestników proponowała szerokie ujęcie dialogowości, w którym jest ona zasadniczym wyznacznikiem ludzkiego istnienia. Najbardziej konsekwentna, monistyczna odmiana tego punk-

tu widzenia zakładałaby, że monolog jest również odmianą dialogu – tyle że zamkniętego na odmiennosc, opartego na odcięciu się od innych perspektyw czy też ucieczce od wyrażania własnego głosu. Przeciwno takiemu ujęciu protestował Dimaggio, dowodząc, że nasze funkcjonowanie jest w ogromnej mierze automatyczne, heurystyczne i monologiczne, a dialogowość powinna być rozumiana jako to, co wykracza poza tego typu procesy i wymaga pewnego świadomego wysiłku. John Lysaker (University of Oregon, Stany Zjednoczone) stwierdził, że możemy mówić o różnych znaczeniach dialogowości: etycznym, „eksplicytnym” (opisanym przez Dimaggio) oraz prerefleksyjnym (oznaczającym naturalną responsywność, a nie automatyczność ludzkiej aktywności, będącej odpowiedzią na sytuacje, w których znajduje się człowiek).

W odpowiedzi Dimaggio, zgadzającego się na to, że procesy wyrastające z zanurzenia w świecie dopiero z czasem stają się automatyczne/monologiczne, można upatrywać pewną możliwość pogodzenia wymienionych podejść. Człowiek byłby wówczas istotą z natury dialogową, której procesy psychiczne dopiero w toku życia ulegają monologizacji. Wydaje się, że takie ujęcie może prowadzić do istotnego przesunięcia punktu ciężkości w refleksji teoretycznej o mono- lub dialogiczności umysłu. Z drugiej strony, empiryczne nauki szczegółowe (takie jak psychologia) w swej praktyce badawczej prawdopodobnie potrzebują jasno wytyczonych zakresów pojęć, z tendencją raczej do zawężania niż rozszerzania; zbyt rozległe sposoby rozumienia nastroczałyby bowiem trudności w operacjonalizacji.

Osobną sesję poświęcono zaakcentowanemu przez Hermansa zjawisku pozycjonowania. Bartosz Szymczyk (Szkola Wyższa Psychologii Społecznej w Warszawie) ukazał, jaki wpływ na charakter aktywowanych pozycji Ja mają relacje społeczne, w których te pozycje były umieszczane. Eksperymentalnie wywoływane pozycje Ja różniły się nasileniem cech osobowości z modelu Wielkiej Piątki. Wyniki przedstawionych badań wskazują na intrapersonalne zróżnicowanie, uwarunkowane zmiennością kontekstu społecznego. W kolejnym wystąpieniu Peter Raggatt (James Cook University, Australia) zwrócił uwagę na to, że różnorodne pozycje Ja mogą mieć pochodzenie wewnętrzne (zależnie od wewnątrzpsychicznej zmienności potrzeb, postaw czy różnic w samoocenie) lub zewnętrzne (wyznaczone przez kontekst społeczny, w tym pełnione role społeczne). W referacie zaprezentowane zostały wyniki badań nad interakcją między osobistymi i społecznymi czynnikami, istotnymi w procesie formowania dialogowego Ja. Dyskusji poddano interesujące różnice wyników ze względu na płeć, ze szczególnym podkreśleniem roli obrazu ciała w wyodrębnianiu pozycji Ja. Lisett Dillon (Queensland University of Technology, Australia) skupiła uwagę słuchaczy na zagadnieniu konstruowania wielogłosowej narracyjnej tożsamości u młodzieży. Założenie o polifonii tożsamości zostało uzasadnione poprzez fakt postrzegania siebie przez adolescentów jako mających wiele „twarzy”, między którymi zachodzą wzajemne relacje dialogowe. Budowanie autonarracji jawi się więc jako proces wymiany różnych punktów widzenia i zezwalanie na ich współwystępowanie w ramach jednej tożsamości. Z kolei Graham Lindegger i Michael Quayle (University of KwaZulu-Natal, Republika Południowej Afryki) podjęli temat procesów negocjacyjnych dotyczących męskości u młodych mężczyzn. Autorzy rzucili nowe światło na powszechnie dostrzegany kryzys męskości, wyjaśniając go zjawiskiem pojawiania się alternatywnych wersji męskości, także tych odmiennych od tradycyjnych wzorców. Różnorodne typy męskości, również te uznawane za przejaw kryzysu, potraktowano jako różnie brzmiące głosy, między którymi mogą zachodzić negocjacje. Ich efektem może być wykreowanie męskiej tożsamości o charakterze wielogłosowym i dynamicznym. W referacie kończącym sesję Shaima Ahammed i Isaac Cherian (United Arab Emirates University, Zjednoczone Emiraty Arabskie) usytuowali zjawisko pozycjonowania Ja w kontekście kulturowym. Przedstawili

badania, w których udział wzięli członkowie społeczeństw indywidualistycznych (z Europy i Stanów Zjednoczonych) oraz kolektywistycznych (z Filipin i Indii). Wskazano na istotne różnice między tymi grupami w sposobie generowania pozycji Ja i ich odnoszenia do pozycji zewnętrznych. Autorzy podkreślili znaczenie kontekstu kulturowego w formowaniu dialogowego Ja i rozumieniu procesów kształtowania tożsamości.

Przykładem warsztatów były „Ćwiczenia z dialogowej analizy naszego funkcjonowania”, prowadzone przez Bartosza Zalewskiego i Huberta Suszka (Szkola Wyższa Psychologii Społecznej w Warszawie). Przedstawiono dwa ćwiczenia, trwające od 20 do 30 minut każde. Pierwsze z nich, „Moja osobista własność” („My personal belonging”), może służyć odkrywaniu i wyrażaniu różnych pozycji Ja przez wyobrażanie sobie hipotetycznych właścicieli rzeczy, które nosimy przy sobie na co dzień. Drugie, „Dylemat” („Dilemma”), pomaga w rozwiązywaniu problemów drogą nawiązania i utrzymania dialogu między dwoma zidentyfikowanymi w ćwiczeniu pozycjami. Po prezentacji ćwiczeń miała miejsce interesująca dyskusja. Z jednej strony wskazywano, że pomysł wykorzystywania przedmiotów w kontekście praktycznego użycia idei dialogowych jest oryginalny i wart rozpowszechnienia; z drugiej wyrażano wątpliwość, czy w terapeutycznej pracy z oporem klienta (a więc w obszarze, który jako jeden z pierwszych nasunął się na myśl uczestnikom warsztatów) zaproponowane techniki mogą znaleźć skuteczne zastosowanie.

W ostatnim dniu konferencji odbyła się sesja poświęcona zagadnieniu samoregulacji. W otwierającym ją referacie Waclaw Bąk (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), porównując poznawcze koncepcje Ja z teorią dialogową, ukazał potencjalną komplementarność obydwu paradygmatów. Przedstawił propozycję trzech planów samoregulacji, poszerzając ją o dialogową reinterpretację rozbieżności w systemie Ja. Łączenie tych dwóch nurtów teoretycznych w analizie regulacyjnych funkcji Ja otwiera obiecujące perspektywy badawcze. Drugi z prelegentów – Jan Vančura (współautorstwo referatu – Petr Macek, Masaryk University, Czechy) – przedstawił narracyjne badania podłużne nad percepcją siebie w okresie wczesnej adolescencji. Pomimo idiograficznego charakteru badań, analizy wypowiedzi autobiograficznych młodzieży stanowiły podstawę do wstępnej kategoryzacji. Autorzy wyodrębnili różne typy narracji obrazujących autorefleksję nad doświadczeniami istotnymi dla budowania tożsamości adolescentów. W ostatnim wystąpieniu tej sesji Dmitry Leontiev (Moscow State University, Rosja) skoncentrował się na pytaniu o wpływ autorefleksji (rozumianej w kategoriach samopoznania i samoświadomości) na relację jednostka–świat, dobrostan psychiczny i samoregulację zachowań. Przedmiotem swojej analizy uczynił złożoną naturę autorefleksji oraz jej związki z samoregulacją. Odpowiedzią na postawione na wstępie pytania była przedstawiona typologizacja, w której główne kryterium podziału stanowił kierunek i zakres uwagi skupionej na sobie i/lub na sytuacji zewnętrznej. Klasyfikacja ta powstała na bazie danych psychometrycznych oraz fenomenologicznych badań jakościowych.

Podczas konferencji istniała możliwość zapoznania się z aktualnymi propozycjami wydawniczymi z dziedziny teorii dialogowej. Przygotowano ekspozycje prezentujące najnowsze publikacje, a w trakcie przerw na kawę na spotkanie z zainteresowanymi czekali autorzy prezentowanych książek. W czasie pomiędzy wystąpieniami nie brakowało okazji do interesujących rozmów i nawiązania kontaktów z przedstawicielami różnych środowisk akademickich. Niektóre z nich zaowocowały propozycjami międzynarodowej współpracy naukowej.

Niekwestionowaną atrakcją konferencji było samo miejsce, w którym się odbywała. Queens' College, wchodzący w skład Uniwersytetu Cambridge, mieści się w urzekających architektonicznie zabudowaniach, z których najstarsze pochodzą z okresu jego

założenia przez królową Małgorzatę (żonę Henryka VI) w roku 1448. Uczestnicy konferencji mieli okazję do zwiedzania wybranych miejsc w towarzystwie przewodnika, jak również do indywidualnych przechadzek po uliczkach zabytkowego miasta. Chętni mogli udać się na urokliwy rejs łódką po rzece Cam, doskonale wkomponowanej się w całość krajobrazu. Imponujące budowle Uniwersytetu tworzą niepowtarzalny klimat, a świadomość wielowiekowej tradycji miejsca i wkładu tamtejszej społeczności akademickiej w rozwój nauki i kultury czyniły pobyt w Cambridge prawdziwie fascynującym.

*Anna Batory, Elwira Brygoła
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Stanisław Krawczyk
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*